

Zdolność prawna osób z niepełnosprawnością intelektualną i osób cierpiących na problemy ze zdrowiem psychicznym

W Unii Europejskiej (UE) żyje około 80 milionów osób niepełnosprawnych. Wiele z nich posiada ograniczoną zdolność prawną lub jest jej całkowicie pozbawionych, co utrudnia im możliwość samodzielnego życia i podejmowania decyzji dotyczących własnej osoby.

Konwencja Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) o prawach osób niepełnosprawnych wyznacza zmianę paradygmatu konceptualizacji pojęcia niepełnosprawności. Konwencja ta uznaje osoby niepełnosprawne za posiadaczy praw na zasadzie równości z innymi osobami oraz stawia każdą osobę niepełnosprawną w centrum wszystkich decyzji dotyczących jej osoby. Podejście do niepełnosprawności oparte na prawach posiada daleko idące implikacje dla przepisów dotyczących zdolności prawnej oraz ich wykonania.

Czym jest zdolność prawna?

Zdolność prawna oznacza zdolność danej osoby do podejmowania prawomocnych decyzji oraz nawiązywania wiążących stosunków umownych. Dzięki posiadanej zdolności prawnej dana osoba jest podmiotem stosunków cywilnoprawnych oraz posiada prawa i obowiązki. Zdolność prawna jest szczególnie ważna, ponieważ wpływa na wszystkie aspekty życia, począwszy od wyboru miejsca zamieszkania, decyzji o tym, czy i z kim zawrzeć małżeństwo, po zawieranie umów o pracę lub udział w głosowaniu. W Konwencji ONZ zdolność prawną omówiono w artykule 12 poświęconym „Równości wobec prawa”.

„Należy podkreślić centralne umiejscowienie [art. 12 Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych] w strukturze Konwencji oraz jego decydujące znaczenie dla osiągnięcia wielu innych praw”.

Rada Praw Człowieka, Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych (2009 r.), Studium tematyczne wykonane przez Urząd Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka dotyczące zwiększenia świadomości i zrozumienia postanowień Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych

Kontekst polityczny

Wraz z jej ratyfikacją przez Unię Europejską Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych stała się częścią porządku prawnego UE, wprowadzając obowiązki prawne w obszarach należących do kompetencji UE. Ograniczenia zdolności prawnej powodują powstanie kwestii dyskryminacji i zasady równości, która jest chroniona prawem Unii Europejskiej.

Rolę koordynatora, jaką instytucje UE mogą odgrywać w dziedzinie zdolności prawnej, wskazują kluczowe dokumenty w zakresie polityki UE. Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010–2020 stanowi, że: „Działanie UE będzie wspierać i uzupełniać polityki i programy krajowe na rzecz równości, przyczyniając się na przykład do uzyskiwania zgodności prawodawstwa państw członkowskich z [Konwencją ONZ]”. W 2008 roku unijna Grupa Wysokiego Szczebla ds. Niepełnosprawności zwróciła uwagę na fakt, iż wykonanie artykułu 12 jest „wspólnym wyzwaniem”, z którym należy się zmierzyć, podkreślając ponadto znaczenie wymiany doświadczeń dotyczących najlepszego sposobu wdrażania Konwencji ONZ.

W celu ułatwienia wdrażania Konwencji FRA przeanalizowała międzynarodowe i krajowe normy dotyczące zdolności prawnej osób cierpiących na problemy ze zdrowiem psychicznym oraz osób z niepełnosprawnością intelektualną. Analizy te zostały uzupełnione ustaleniami wynikającymi z badań opartych na wywiadach z osobami niepełnosprawnymi.

Kontekst prawny

Równe prawo osób do uznania ich za podmioty prawa jest dawno ustanowioną zasadą praw człowieka, która ma swoje odzwierciedlenie w krajowych i międzynarodowych ramach prawnych.

Organizacja Narodów Zjednoczonych

Artykuł 12 Konwencji ONZ stanowi, że osoby niepełnosprawne „mają zdolność prawną na zasadzie równości z innymi osobami we wszystkich aspektach życia” oraz że sama niepełnosprawność nie uzasadnia pozbawienia kogokolwiek zdolności prawnej. Spowodował on istotną zmianę podejścia do zdolności prawnej, umożliwiając osobom niepełnosprawnym przejście kontroli nad własnym życiem.

„Komitet [do spraw Praw Osób Niepełnosprawnych] zaleca [...] odejście od modelu zastępczego podejmowania decyzji na rzecz modelu opartego na udzielaniu wsparcia przy podejmowaniu decyzji, który szanuje autonomię, wolę i preferencje danej osoby [...]”

Komitet do spraw Praw Osób Niepełnosprawnych (2012 r.), Uwagi końcowe na temat Węgier

Rada Europy

Normy Rady Europy przyjęte przed Konwencją o prawach osób niepełnosprawnych zezwalają na ograniczenie zdolności prawnej w przypadku spełnienia określonych kryteriów i wprowadzenia środków ochrony. Samo istnienie niepełnosprawności nie uzasadnia jednak pozbawienia kogokolwiek zdolności prawnej. Wszelkie ograniczenia muszą być dostosowane do sytuacji danej osoby i proporcjonalne do jej potrzeb.

Państwa członkowskie UE

Wejście w życie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych wywołało dyskusje na temat aktualnie obowiązujących ram prawnych regulujących kwestie zdolności prawnej w państwach członkowskich UE. Te z państw członkowskich UE, które ratyfikowały Konwencję mogą napotkać trudności podczas kształtowania krajowego prawodawstwa, które uwzględni istnienie środków w zakresie udzielania wsparcia przy podejmowaniu decyzji, tj. środków, które szanują autonomię, wolę i preferencje danej osoby. Liczba państw członkowskich, które przeprowadzają obecnie reformę przepisów dotyczących zdolności prawnej dowodzi, że wymagana przez Konwencję rewizja prawodawstwa w tym zakresie ma fundamentalne znaczenie.

Ustalenia FRA pokazują, że przepisy dotyczące zdolności prawnej, które obecnie obowiązują w państwach członkowskich UE cechuje kilka wspólnych elementów. Aby mogło dojść do ograniczenia zdolności prawnej, niemal we wszystkich państwach członkowskich wymaga się, by niepełnosprawność intelektualna lub problem ze zdrowiem psychicznym połączony był z drugim kryterium dotyczącym „niezdolności” danej osoby do prowadzenia swoich spraw. Zwykle po podjęciu decyzji o niezdolności osoby do czynności prawnych wyznacza się opiekuna. Krajowe prawodawstwo we wszystkich państwach członkowskich UE zezwala na apelację od decyzji o pozbawieniu zdolności prawnej i wyznaczeniu opiekuna, choć w kilku państwach członkowskich osoba, której decyzja dotyczy, nie może sama złożyć apelacji ani aktywnie uczestniczyć w postępowaniu.

Osobiste doświadczenia

Wywiady przeprowadzone przez FRA z osobami cierpiącymi na problemy ze zdrowiem psychicznym i osobami z niepełnosprawnością intelektualną podkreślają wpływ, jaki przepisy w zakresie

zdolności prawnej mogą mieć na codzienne życie osób niepełnosprawnych. Uczestnikom, którzy utracili zdolność prawną, towarzyszyło uczucie bezsilności.

„Zrobili to wszystko za moimi plecami, choć z punktu widzenia prawa nie wolno im było tego zrobić”. (Mężczyzna, 69 lat)

Po wyznaczeniu opiekuna respondenci wyrażali frustrację spowodowaną ograniczeniem ich zdolności do decydowania o sobie.

„Podlegam pełnej opiece. [...] Z tego powodu nie mogę głosować ani nie możemy się pobrać”. (Mężczyzna, 53 lata)

Mimo to tylko nieliczne osoby zakwestionowały decyzję o pozbawieniu ich zdolności prawnej lub zmianie opiekuna.

„Sędzia powiedział, że jeśli złożę apelację, odbędzie się badanie weryfikacyjne, a po nim kilka posiedzeń sądu. Byłoby to dla mnie zbyt duże obciążenie psychiczne”. (Kobieta, 36 lat)

Dalsze działania

Zebrane ustalenia stanowią cenne dowody, które państwa członkowskie mogą wziąć po uwagę, podejmując starania w zakresie harmonizacji swoich ram prawnych i wymogów Konwencji. Zgodnie z Konwencją osoby niepełnosprawne powinny aktywnie uczestniczyć w tym procesie za pośrednictwem reprezentujących ich organizacji.

Konsekwencje ograniczenia zdolności prawnej opisane w wywiadach pokazują, jak ważne jest opracowanie modeli opartych na udzielaniu wsparcia przy podejmowaniu decyzji, które promują samodzielność i autonomię osób niepełnosprawnych zgodnie z Konwencją ONZ.

Więcej informacji:

Przegląd działań FRA w zakresie niepełnosprawności dostępne jest na stronie: <http://fra.europa.eu/en/theme/people-disabilities>

Sprawozdanie pt. *Legal capacity of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems* (Zdolność prawna osób z niepełnosprawnością intelektualną i osób cierpiących na problemy ze zdrowiem psychicznym) dostępne jest na stronie: <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/legal-capacity-persons-intellectual-disabilities-and-persons-mental-health-problems>

Email: disability@fra.europa.eu